

१. परिचय

नेपाल एक कृषि प्रधान देश भएकोले कृषि क्षेत्रको विकास प्रयासमा राष्ट्रले प्राथमिकताका साथ साधन श्रोतहरू परिचालन गर्दै आएको छ । परिचालित साधन श्रोतहरू मुख्यतया: रासायनिक तथा जैविक प्रयासहरूमा सीमित थिए भन्दा अत्युक्ति नहोला । फलस्वरूप खाद्य सुरक्षामा केही हदसम्म सफलता प्राप्त हुनुको साथै कृषि विकासको दरमा पनि वृद्धि भएको देखिन्छ । कृषि विकास रणनीतिले परिष्कृत गरेको कृषि विकासको वृद्धि दर हासिल गर्नको लागि कृषिको व्यवसायिकरण गर्नुका साथै कृषि बजार व्यवस्थापनमा पनि त्यत्तिकै ध्यान दिन आवश्यक छ । त्यसको लागि कृषि ईन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको योगदान पनि अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन सक्दछ । हाम्रो जस्तो कृषि प्रधान देशको सामाजिक तथा आर्थिक सम्वृद्धि गर्न ग्रामीण आय वृद्धिको आवश्यकता पर्दछ भने ग्रामीण आय, रोजगारी र खाद्य सुरक्षामा निर्भर गर्दछ । ग्रामीण क्षेत्रको कृषि आय तथा खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्न भूमि तथा श्रम उत्पादकत्व वृद्धि गर्न आवश्यक पर्दछ । यसको लागि कृषिमा व्यावसायिकरण, कृषि बजारमा सहज पहुँच तथा कृषि ईन्जिनियरिङ्ग साथै जैविक प्रविधिहरूको संयुक्त प्रयासको आवश्यकता पर्दछ ।

निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई बजारमुखी, प्रतिस्पर्धी र व्यवसायिक कृषि प्रणालीको रूपमा विकास गरी कृषि उपजको विक्री वितरणलाई व्यवस्थित बजार प्रणालीबाट उपभोक्तासम्म सरल र उचित मूल्यमा पुऱ्याउन तिन दशक देखि सांगठनिक संरचना निर्माण तथा पुनर्गठन हुँदै परिवर्तनका प्रयासहरू हुने क्रममा मिति २०६०/०८/०४ को नेपाल सरकारको निर्णय अनुसार २०६१ साल देखि कार्यान्वयनमा आएका तात्कालिन कार्यालयहरू कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास निर्देशनालय अन्तर्गतका बजार अनुसन्धान तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन कार्यक्रम, कृषि वस्तु निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रम र कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम साथै कृषि ईन्जिनियरिङ्ग निर्देशनालय समेत नेपालको संविधान २०७३ ले निर्दिष्ट गरे बमोजिम राज्यको पुनःसंरचना संगै २०७५ भाद्र १ गते देखि उपरोक्त साविकका संरचनाहरूबाट संघिय संरचना अनुसार एकिकृत भई कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्रको रूपमा रहेको छ । यस केन्द्र अन्तर्गत कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, नक्टासिज, जनकपुर पनि रहेको छ ।

२. सोच (Vision)

कृषि पूर्वाधार विकास तथा यान्त्रिकरण सम्बन्धी कार्यहरूमा Center of Excellence को रूपमा रहने ।

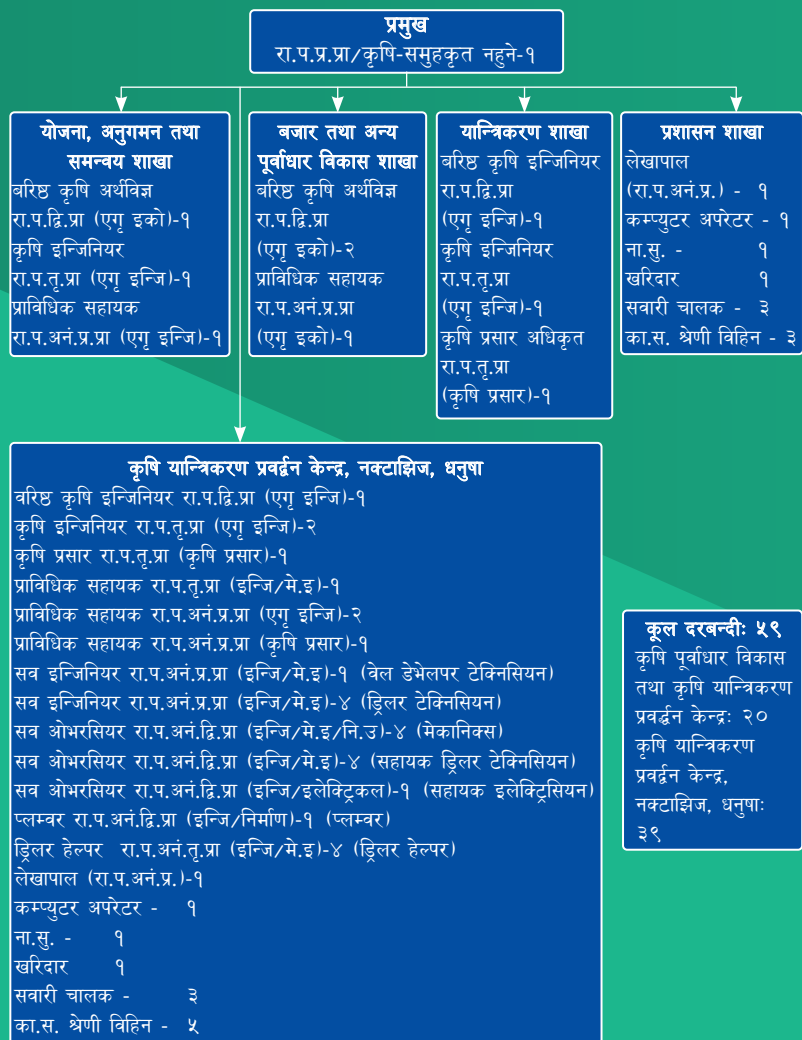
३. लक्ष्य (Mission)

कृषि पूर्वाधारहरूको विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन मार्फत कृषिको आधुनिकिकरण र व्यवसायीकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।

४. उद्देश्य (Objectives)

- अत्याधुनिक कृषि पूर्वाधारहरूको निर्माण गरि कृषि व्यवसायको सहज वातावरण सिर्जना गर्ने ।
- कृषि पूर्वाधार तथा कृषि औजार उपकरणहरूको राष्ट्रिय मापदण्ड तयार गरी गुण परीक्षणमार्फत यान्त्रिकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।
- आधुनिक कृषि यन्त्रहरूको प्रचार प्रसार तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।
- जग्गाको चक्लाबन्दी मार्फत आधुनिक खेती प्रणालीको विकास तथा विस्तार गर्ने ।
- पूर्ण यान्त्रिकरण खेती प्रणाली (Fully Mechanized Farm) हरुको प्रवर्द्धनात्मक कार्य गर्ने ।

५. संगठन संरचना



कुल दरबन्दी: ५९
कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र: २०
कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, नक्टासिज, धनुषा: ३९

६. कार्यविवरण

६.१ कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, हरिहरभवनको कार्य विवरण

- कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरणको क्षेत्रमा देशको फोकल कार्यालयको रूपमा कार्य गर्ने,
- कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय र कृषि विभागको सम्बन्धित निकायसंग समन्वय गरि कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- अन्तरगतका केन्द्रहरूको तालुक कार्यालयको रूपमा कार्य गर्ने,
- राष्ट्रिय स्तरमा बजार पूर्वाधार निर्माण, स्तरोन्नती, सुधार तथा विकासमा सहयोग गर्ने,
- शित भण्डारहरूको पूर्वाधार विकास तथा प्रवर्द्धनमा सहयोग गर्ने,
- सार्वजनिक नीजी साझेदारीमा कृषि बजार पूर्वाधार विकास गर्ने,

- कृषि यान्त्रिकरण तथा पूर्वाधार विकास सम्वद्ध समस्या पहिचान र समस्या समाधानका लागि कृषि विभाग तथा मन्त्रालयलाई नीतिगत सुझाव दिने,
- अन्तरगतका फार्म केन्द्रहरूमा नविनतम प्रविधि प्रदर्शन तालिम तथा प्रसारणको व्यवस्था सम्वन्धी कार्य,
- कृषि क्षेत्रका पूर्वाधारहरूको विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- देशव्यापी कृषि यन्त्रहरूको प्रवर्द्धन, प्रसार तथा सम्वद्ध कार्यहरू सञ्चालन गर्ने,
- कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिका लागि सिंचाइ सुविधाको प्रभावकारी उपयोग सम्वन्धी कार्यको समन्वय,
- कृषि यान्त्रिकरण एवं पूर्वाधार विकासमा कृषक एवं अन्य सरोकारवालाहरूको दक्षता एवं क्षमता अभिवृद्धि,
- राष्ट्रियस्तरमा कृषि मेशिनरी तथा औजार उपकरण उत्पादक तथा वितरकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- स्थानीय तहबाट परम्परागत रूपमा उत्पादन भई प्रयोगमा आईरहेका कृषि यन्त्र र औजारहरूको अभिलेख तयार गरी उत्पादकको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि तथा औजारको क्षमता वृद्धि गर्न अध्ययन तथा कृषि यान्त्रिकरणसंग सम्बन्धित Ergonomic र Safety का कार्यहरू,
- Land consolidation (चक्लाबन्दी) मार्फत आधुनिक खेती प्रणालीको विकास तथा विस्तार गर्ने,
- सामुदायिक पोष्टहाभेष्ट तथा सामिदायिक कृषि यान्त्रिकरण सेवा स्थापनाको लागि आवश्यक सहयोग गर्ने
- कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१, अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- राष्ट्रियस्तरमा यान्त्रिकरण कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा विप्लेषण सम्बन्धि कार्य गर्ने,
- पूर्ण यान्त्रिकरण खेती प्रणाली (Fully Mechanized Farm) हरुको प्रवर्द्धनात्मक कार्य गर्ने,
- नेपाल सरकारले तोकेको कृषि पूर्वाधार विकास, कृषि यान्त्रिकरण एवं कृषि बजार प्रवर्द्धन सम्बन्धी अन्य कार्यहरू ।

६.२ कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, नक्टासिज धनुषाको कार्य विवरण

कृषि यान्त्रिकरण

- कृषि यान्त्रिकरण सम्बन्धी प्रदर्शन एवं परीक्षण तथा प्रचार प्रसारका कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- राष्ट्रियस्तरको कृषि यान्त्रिकरण तथा यान्त्रीक सिंचाईको तालिम केन्द्र (Agri-Mechanization & Mechanical Training Centre) को रूपमा कार्य गर्ने ।
- कृषि यान्त्रिकरण एवं सिंचाई व्यवस्थापनमा उपभोक्ताहरूको दक्षता एवं क्षमता अभिवृद्धि

भूमिगत जलस्रोत विकास

- भूमिगत सिंचाई सुविधाको विकास एवं सिंचाई सेवाको प्रभावकारी उपयोग सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
- कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिका लागि सिंचाइ सुविधाको प्रभावकारी उपयोग सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
- सिंचाई सुविधा विस्तारको लागि सौर्य उर्जा तथा शुन्य उर्जा प्रविधिको विद्युतीकरण सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने
- भूमिगत सिंचाई सम्बन्धि पम्प, पम्प हाउस, ट्यूबवेल, नाला लगायतका संरचना

पूर्वाधारहरूको विस्तार तथा मर्मत संभार गर्ने ।

७. केन्द्र र अन्तरगतको निकायहरूबाट प्रदान गरिने मुख्य-मुख्य सेवाहरू

७.१ कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्रबाट उपलब्ध हुने सेवाहरू

यस केन्द्रको योजना, अनुगमन तथा समन्वय शाखा, बजार तथा अन्य पूर्वाधार विकास शाखा र यान्त्रिकरण शाखाबाट हाल कृषि पूर्वाधार एवम् कृषि यान्त्रिकरण सम्बन्धमा देहायका सेवाहरू उपलब्ध हुँदै आएका छन्:

- केन्द्रको कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने कृषि पूर्वाधार एवम् कृषि यान्त्रिकरणका प्राविधिक पक्षसँग सम्बन्धित विषयहरूमा विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराउने ।
- रणनीतिक रूपले महत्वपूर्ण स्थानहरूको पहिचान गरी त्यस्ता स्थानहरूमा अत्याधुनिक कृषि पूर्वाधारहरूको निर्माण गरि कृषि व्यवसायको सहज वातावरण सिर्जना गर्न राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रम र परियोजना कार्यान्वयन गर्ने ।
- संधिय कृषि बजारहरूमा हुने कृषि उपजहरूको कारोबारको विवरण, थोक तथा खुद्रा मूल्य आदीको तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने ।
- कृषि पूर्वाधार तथा कृषि यन्त्र उपकरणहरूको राष्ट्रिय मापदण्ड तयार गर्ने ।
- आधुनिक कृषि यन्त्रको प्रयोग एवं जग्गाको चक्लाबन्दी मार्फत आधुनिक खेती प्रणालीको विकास र विस्तारका लागि प्रचार प्रसार तथा प्रवर्द्धन गर्न प्रविधि लगायत विभिन्न प्रसार सामग्रीहरूको प्रकाशन एवं प्रवर्द्धनात्मक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने ।
- प्रदेश र स्थानीय तहहरूसँगको साझेदारीतामा साना कृषि पूर्वाधारहरू निर्माण तथा सञ्चालन
- कृषि पूर्वाधार विकास एवम् कृषि यान्त्रिकरण विकास तथा प्रवर्द्धन सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायहरूबाट भएका गतिविधिहरूको अनुगमन-निरीक्षण गरी पृष्ठपोषण गर्ने ।

७.१ कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, नक्टाझिजबाट उपलब्ध हुने सेवाहरू

- स्यालो ट्युबवेल जडान, डिप ट्युबवेल जडान तथा मर्मत संभार ।
- विद्युतिकरण तथा ट्रान्सफरमर जडान कार्य ।
- पम्प हाउस निर्माण ।
- विद्युतीय समरसिवल पम्प जडान ।
- भूमिगत नाला निर्माण ।
- मुल विउ, प्रजनन् विउ, फलफूल, रुट स्टक विरुवा उत्पादन तथा वितरण ।

८. प्राथमिकता प्रदत्त क्षेत्रहरू

- कृषि पूर्वाधार विकास तथा मापदण्ड निर्धारण ।
- कृषि यन्त्र उपकरणहरूको मापदण्ड निर्धारण
- भूमिगत सिंचाई (स्यालो ट्युबवेल र डिप ट्युबवेल) मार्फत सिंचाई क्षेत्रको विस्तार ।
- चक्लाबन्दीमा आधारित खेती प्रणालीको विकास ।

९. प्रमुख समस्या, चुनौती तथा अवसरहरू

९.१ समस्याहरू

- कृषि पूर्वाधारहरूको डिजाईन एवं आवश्यक उपकरण र सामग्रीहरूको विवरण सहितको मापदण्ड तयार नभएको हुँदा मुलुकभर निर्माण हुने पूर्वाधारमा एक रुपता हुन नसकेको ।

- अत्याधुनिक कृषि बजारहरूको कमिले किसानहरू कम उत्प्रेरित भएको ।
- वीउ विजन भण्डारणका लागि पर्याप्त भण्डारण गृहको कमीले छिमेकी मुलुकबाट वीउ विजनको आयात गर्नुपर्ने बाध्यताले परनिर्भरता बढिरहेको ।
- शितघर, भण्डारण गृह, संकलन केन्द्र, पोष्टहाभेष्ट सेवा केन्द्र लगायतका पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड नभएको ।
- खेती गर्ने जग्गाको बढ्दो खण्डीकरणले कृषि यन्त्र र औजार/उपकरणहरू संचालनका लागि कठिन भएको र यस्तो परिस्थितिमा यान्त्रिकरण खेती प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्न नसकिएको ।
- कृषि औजार र उपकरणहरूको आयात, निर्यात, व्यवसायीकरण तथा प्रयोग सम्बन्धी अभिलेख तयार नभएको अवस्थामा कृषि मेशिनरी तथा औजार (उपकरण उत्पादक र आयातकर्ता र विक्रेताहरूलाई नियमन गर्न कठिन भएको ।

९.२ चुनौती तथा अवसरहरू

- निजी तथा सहकारी संस्थाहरूलाई प्रोत्साहन गर्दै संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वयमा कृषि उत्पादनको बजारीकरणलाई सहज बनाउन मूल्य शृङ्खलामा आधारित कृषि पूर्वाधारहरूको विकास तथा संचालन ।
- कृषियोग्य जमिनमा पानीको समस्या हुने क्षेत्रहरूमा नविनतम प्रविधिमा आधारित साना सिंचाई कार्यक्रमको प्रभावकारी संचालन ।
- कृषिभूमिको खण्डीकरणका कारणले उत्पादकत्व बढाउन कठिन भइरहेको विद्यमान समस्यालाई सम्बोधन गर्न र व्यावसायिक खेतीका लागि प्रोत्साहन गर्न चक्लाबन्दी सहितको नमूना फार्म स्थापना गर्नु ।
- पूर्वाधार विकासमा जग्गा प्राप्ति तथा स्थानीय तह र प्रदेशसँग प्रभावकारी समन्वय स्थापना गर्दै निर्माण कार्य अगाडि बढाउनु

१०. सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याउन भएका प्रयासहरू

- नागरिक वडापत्रको व्यवस्था
- सूचना अधिकारी, गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था
- कार्यक्रम, जिम्मेवारी वाँडफाँड र अधिकार प्रत्यायोजन
- मातहतका निकायको नियमित सुपरीवेक्षण
- सुझाव पेटीका, उजुरी पेटीका, सोधपुछ कक्षको व्यवस्था
- कार्यतालिका बनाई नियमित कार्यक्रम अनुगमन तथा पृष्ठपोषण
- कर्मचारीहरूको डिजिटल हाजिरी
- लग बुकको व्यवस्था
- सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीमा व्यवस्था भए बमोजिमका आवश्यक समितिहरूको गठन

प्रकाशक:

कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र
हरिहरभवन, ललितपुर, फोन नं.: ०१-५५२२४३९/५५२४२२७
ईमेल: campid2075@gmail.com
वेबसाइट: www.caidmp.gov.np

प्रकाशन वर्ष: २०७९

© कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर



नेपाल सरकार

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

कृषि विभाग

कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण

प्रवर्द्धन केन्द्र

हरिहरभवन, ललितपुर